

9. Компанієць І. Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини та Закарпаття на початку ХХ ст. (1900–1919 роки). Київ, 1960. 372 с.
10. Российский государственный исторический архив. Ф. 2005. Оп. 1. Д. 13. Л. 19.
11. Российский государственный исторический архив. Ф. 2005. Оп. 1. Д. 13. Л. 38.
12. Российский государственный исторический архив. Ф. 821. Оп. 150. Д. 38. Л. 43.
13. Центральний державний історичний архів України, м. Львів. Ф. 768. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 1-2.
14. Центральний державний історичний архів України, м. Львів. Ф. 768. Оп. 1. Спр. 36. Арк. 1-11.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-269-5-4>

Митрофаненко Ю. С.,

кандидат історичних наук,

старший викладач кафедри теорії і методики середньої освіти

КЗ «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського»

ВПЛИВ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ ВІЙСЬКОВОГО МІНІСТЕРСТВА ГЕТЬМАНАТУ ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО НА ФОРМУВАННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ОПОЗИЦІЇ

Стаття стосується військової політики доби Гетьманату Павла Скоропадського. Предмет дослідження – наказ Військової Офіції Української Держави № 327 від 15 липня 1918 р. На думку сучасників та істориків він суттєво вплинув на перебіг військово-політичної ситуації в Україні в 1918 р. та став однією з причин поразки Гетьманату під час війни з Директорією.

Працюючи над дисертацією, присвяченій феномену отаманщини, декілька разів зустрічав у мемуаристиці загадки про цей наказ та його шкідливі наслідки для розбудови збройних сил Української Держави. Генерал Олександр Удовиченко, у той період помічник начальника оперативного відділу військ Гетьманату, в книзі «Україна у війні за державність» згодом писав: *«За наказом Гетьмана з армії було звільнено до резерву всіх молодих старшин, які не мали відповідної військової*

освіти... Хоч та молодь не мала належного військового знання, зате мала гаряче українське серце, повну відданість національній справі, готовність в кожну хвилину віддати своє життя за самостійність України. Уряд Гетьмана замість того, щоб пропустити цих молодих старшин через школи, піднести їх військове звання та створити з них молоді кадри Української Армії, дає наказ про усунення їх з армії до резерву... Справді, найкращий і патріотичний елемент був позбавлений можливості служити в рідній армії» [7, с. 45-46].

В цьому його підтримав Михайло Омелянович-Павленко – генерал-хорунжий армії Гетьманату, зазначивши, що цим рішенням українську патріотичну військово молодь просто «*викинули на брук*» [5, с. 93].

Думки авторитетних старшин доби визвольних змагань поділяв Євген Маланюк, який на той час перебував у лавах армії Української Держави. Він теж згадував про «*знаменитий наказ про звільнення з Армії старшин воєнного часу, себто національно свідомого ядра Армії під хитрим предлогом їх «некваліфікованости*» [8, с. 326-327].

Богдан Гнатевич – один з авторів видання «Історія українського війська», у добу визвольних змагань начальник вишколу (військової підготовчої школи) Січових Стрільців у Білій Церкві 1918 р. негативно оцінив цей наказ. Він відзначив, що після прийняття цього рішення упродовж літа-осени 1918 р. до лав війська Української Держави було прийнято багато старшин росіян. Натомість військовим старшинам воєнного часу, що склалися у великій частині з патріотичної «української інтелігентської молоді», міністерство особливим розпорядженням закрило шлях до війська. На думку, фахового військового, учасника тих подій причина цього наказу полягала у намаганнях російських офіцерів, яких було чимало в оточенні Гетьмана, русифікувати армію Павла Скоропадського [2, с. 427-428].

Найбільш детально зміст та наслідки цього наказу проаналізував М. Омелянович-Павленко. У мемуарах він двічі згадав про нього. По-перше, на його думку, таке рішення ґрунтовно зашкодило справі розбудови українського війська, бо більшість патріотичної молоді була звільнена з його лав [5, с. 93]. А по-друге привела цих старшин до лав противників Гетьманату. На думку військового, саме ці старшини становили значну частину повстанських отаманів війська Директорії. «*Мене особливо цікавили отамани. Хто вони, з яких недрів вийшли в такій кількості? Не тяжко мені було визнати їхню соціальну приналежність, службовий і громадський стаж. Я їх знав. Назагал це були жертви невдалої військової реформи ген. Рогози...*» [5, с. 93, 112].

Знайти цей наказ автору статті тривалий час не вдалося. Зокрема, він відсутній у ґрунтовній двотомній збірці документів та матеріалів Української Держави, виданій за редакцією Руслана Пирого [8]. Немає

згадки про це рішення й у мемуарній спадщині Павла Скоропадського. Відшукати час появи цього документа вдалося на сторінках фахової монографії Володимира Лободаєва «Революційна стихія», присвяченої вільнокозачому руху. Він згадується в контексті аналізу колізій співіснування влади та парамілітарних військових організацій у 1918 році [3, с. 225]. Цей документ до наукового обігу ввів дослідник Г. Гаврилук, який проаналізував цей наказ у статті, присвяченій кадровій політиці Військового міністерства Української Держави [1, с. 110-119]. Його було оприлюднено 15 липня 1918 р. Наказ стосувався переходу армії до штатів мирного часу. Відповідно до нього з лав збройних сил Української Держави звільнялися у запас або у відставку всі офіцери, яких призвали до війська на час війни в ранзі прапорщика; випустили під час війни з військових шкіл скороченого курсу та з шкіл прапорщиків, чи які отримали офіцерський ранг по іспиту, без нього та за бойові заслуги, що були призвані до збройних сил з відставки, ополчення та запасу на час війни. Переважно це були українські, патріотично налаштовані старшини. Тому важко не погодитися з висновком історика Г. Гаврилука, що позбавлені можливості служити в армії Української держави, *«вигнанці автоматично перетворювалися на опозиціонерів, а згодом очолили загони повстанської армії Петлюри»* [1, с. 113-114]. В. Лободаєв вважає, що це рішення загрожувало денационалізації армії, а з іншого боку стимулювало перехід звільнених офіцерів до табору ворогів гетьманського режиму» [3, с. 225]. А сучасник подій Михайло Омелянович-Павленко відверто і не без сарказму писав про шкідливі наслідки цього наказу, авторство якого він приписує міністру Олександру Рогозі: *«Ініціатори повстання повинні дякувати генералові, що бажаючи піднести фаховий рівень в армії, надто необдуманно віднісся до численних молодих кадрів...»* [5, с. 112]. Додамо: численних *патріотичних* кадрів. Саме вони швидко поповнили лави провідників та рушійних сил учасників протигетьманського повстання в листопаді-грудні 1918 р.

Отже, принцип фаховості був поставлений вище принципу патріотичного. Таким чином на думку О. Удовиченка, Є. Маланюка, М. Омеляновича-Павленка, Б. Гнатевича поза військом Української Держави опинилися найбільш патріотичні українські старшини. Натомість, на думку Б. Гнатевича, кількість російських офіцерів у лавах війська Гетьманату значно зросла. Щоправда, історик Ярослав Тинченко відзначив, що такі старшини мали право вступу до Інструкторської школи старшин, і після 4-місячного навчання отримували всі права кадрового офіцера, тобто могли повернутися до війська. Також цей дослідник звертає увагу на винятки, що робилися

для георгіївських кавалерів. А в окремих випадках за старшин могли поручитися їхні керівники, як це сталося у випадку з Євгеном Маланюком, за якого поручився його керівник Євген Мешковський [9, с. 354]. На думку Я. Тинченка, цей наказ був викликаний вимогами часу: підвищенням теоретичного рівня знань офіцерства. Узагальнюючи зазначимо, що, на нашу думку, це був той випадок, коли задум не виправдав себе, а розрахунки виявилися хибними.

Хто ж був автором цього рішення, яке сформуло чисельний прошарок опозиційних до Гетьманату військових старшин? Його прізвище встановити не вдалося. У статті Г. Гаврилюка, який відшукав цей документ у фондах ЦДАВОВУ(у), прізвище особи, яка підписала цей наказ не згадується. М. Омелянович-Павленко всю відповідальність покладає на генералу Олександра Рогозу, який тоді обіймав посаду Військового міністра [5, с. 112]. Не звинувачуючи О. Рогозу у зраді та прихильності до русифікації армії Гетьманату, він вважав це рішення помилковим.

А от Є. Маланюк називав ініціатором цього «*знаменитого наказу*» Михайла Какуріна – полковника Генерального штабу Української держави, який у 1919 р. перейшов на бік Червоної армії й став одним з її організаторів. А сам наказ вважав зрадою з метою зруйнувати українське військо зсередини [9, с. 326-327]. Думки Є. Маланюка стосовно зрадницьких мотивів запровадження такого рішення поділяв і Б. Гнатевич [2, с. 428].

Вічне українське питання: помилка чи зрада?

Наслідки наказу відразу виявили себе під час війни Директорії з Гетьманатом. В умовах протигетьманського повстання на боці Директорії опинилися майже всі провідні патріотичні українські військові діячі. А інша їх частина, зокрема М. Омелянович-Павленко, відмовилася залишатися в складі збройних сил Гетьманату після проголошення Грамоти про федерацію з небільшовицькою Росією. Сам гетьман в умовах збройного конфлікту з Директорією УНР остаточно зробив ставку на проросійські сили, призначивши головнокомандуючим збройних сил Української Держави російського шовініста генерала Келлера. Це миттєво призвело до повернення старих уставів Російської армії до українського війська, нищення бюстів та портретів Шевченка, арештів та переслідувань українських діячів. Заміна Келлера на Долгорукова також, за характеристикою самого П. Скоропадського, «*человека очень правых убеждений*», лише збільшило кількість прихильників протигетьманського повстання, які лавинами поповнювали повстанські загони з отаманами на чолі [6, с. 314].

У війні проти Директорії Гетьманат зазнав поразки. Важливу роль у перемозі Директорії відіграло стрімке розгортання антигетьманського

повстанського руху з отаманами на чолі. На жаль, лідери УНР у 1919 р. теж не змогли приборкати отаманську сваволю. Отаманщина перетворювалася на деструктивний чинник Української революції [4]. Такого собі джина, якого керівники Директорії випустили з пляшки, але не змогли вгамувати руйнівну силу цього явища. Спроби організації роз'єднаних повстанських загонів у єдиний потужний центр теж зазнали невдачі. Отамани нерідко перебували в опозиції до Симона Петлюри, що спричинило декілька спроб військових заколотів проти Головного Отамана.

Список використаних джерел:

1. Гаврилюк Г. Кадрова політика Військового міністерства Української держави і проблема комплектування армії в травні-листопаді 1918 р. *Вісник Харківського Університету*. 1998. № 401. С. 113.
2. Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років ХХ ст.). Видання 4-те, змінене і доповнене. Львів : Видавництво «Світ», 1992. 703 с.
3. Лободасв В. Революційна стихія. Вільнокозацький рух на Україні 1917–1918 рр. : наукове видання. К. : Темпора, 2010. 672 с.
4. Митрофаненко Ю. Українська отаманщина 1918–1919 рр. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2016. 232 с.
5. Омелянович-Павленко М. Спогади командарма (1917–1920). К. : Темпора, 2007. 608 с.
6. Скоропадський П. Спогади. Київ-Філадельфія. 1995. 496 с.
7. Удовиченко О. Україна у війні за державність. К. : Видавництво «Україна», 1995. 206 с.
8. Українська держава (квітень – грудень 1918 року). Документи і матеріали. У двох томах. Т. 1-2. / Упор.: Р. Пиріг (керівник) та ін. К. : Темпора, 2015.
9. Україна. 1919 рік.: М. Капустянський «Похід Українських армій на Київ-Одесу в 1919 році». Є. Маланюк «Уривки зі спогадів». Документи та матеріали: Документально-наукове видання / Передм. Я. Тинченко. К. : Темпора, 2004. 558 с.